

Dankzij het 'Irma-effect' van de coronapersconferenties wint **gebarentaal** in Nederland aan populariteit, ook in het theater. Zo zie je vaker een tolk naast het toneel, maar wat beter werkt, is gebaren verwerken in de voorstelling. Hoe?

Door **Annette Embrechts** Foto's **Annabel Miedema**

* Aan de hand, gebaard door acteur, dramadocent en regisseur Ali Shafiee.

Het 'Irma-effect'? appt acteur, dramadocent en regisseur Ali Shafiee (51). 'Daar ben ik heel blij mee. Eindelijk worden we gezien en gehoord. Mensen raken meer geïnteresseerd in onze mooie taal en cultuur!' Shafiee doet niet op het Perzisch of Farsi, dat in zijn geboorteland Iran wordt gesproken – een halve eeuw geleden kwam hij doof ter wereld in de stad Kangavar. Shafiee roemt de schoonheid, mimiek en expressiviteit van de Nederlandse Gebarentaal (NGT). Sinds zijn vlucht naar Nederland, in 1994, heeft hij zich hiermee een plek verworven in de theaterwereld. Zij het vooral in het doventheater voor kinderen en tussen gebaarvaardige acteurs, zoals van het in 2015 opgeheven Handtheater.

Dit najaar speelde, danste én tolkte de dove Shafiee voor het eerst vijf keer als 'acteur-plus', zoals hij zichzelf noemt vanwege zijn sterke gezichtsexpressie, in een professionele theatervoorstelling met horende cast: *Kasimir en Karoline* (2021), geregisseerd door Nina Spijkers bij Toneelschuurproducties. Terwijl hij allerlei bijrolletjes speelde, tolkte hij ondertussen alle dialogen en intenties van andere personages. 'Een geweldige kans. Zo fijn dat Nina in mij geloofde als acteur én dove tolk. Zonder vooroordeel en met open blik heeft ze met mij gewerkt en gecommuniceerd. Mijn droom is vaker te spelen met horende, professionele acteurs.'

Mede dankzij de expressieve optredens van gebarentolk Irma Sluis tijdens de persconferenties van Mark Rutte en Hugo de Jonge wint gebarentaal aan populariteit. De beelden van graaiende klauwhandjes en bijtende tanden – Sluis' vertaling van 'hamsteren' – gingen viral. Ten onrechte denken velen dat Sluis de grappige gebaren verzint. Ze ontleent ze aan het officiële woordenboek op de site van het Nederlands Gebarentaalcentrum: 16 duizend stan-

daardgebaren, aangevuld met veelgebruikte gebaren uit regionale en buitenlandse talen. Experts voegen dagelijks (naam)gebaren toe, zoals in recent geplaatste filmpjes met de namen van nieuwe staatssecretarissen en ministers. Handig voor uniformiteit onder gebarentolken, nu het nieuwe kabinet op het bordes staat.

Sluis benadrukt overal dat ze gewoon haar werk doet. Toch is het aantal inschrijvingen voor de vierjarige hbo-opleiding leraar Nederlandse gebarentaal/tolk aan de Hogeschool Utrecht afgelopen jaar gestegen met bijna 42 procent. Tv-kerken nemen steeds vaker tolken in dienst. KRO-NRCV zendt een nieuw jeugdtelevisieprogramma uit, *Hands Up*: koppels van BN'ers en dove of slechthorende kinderen strijden om de Hands Up Trofee. In juni werd het Eurovisie Songfestival vanuit de Ahoy Rotterdam op themakanalen vertaald door bijna twintig gebarentolken (voor de presentatieteksten) en signdancers (voor het visueel maken van muziek). En de Amerikaanse, doof geboren actrice Lauren Ridloff geeft met haar rol van supermens Makkari in de 26ste Marvel-film *Eternals* (2021) mondiaal een zetje aan de emancipatie van gebarentaal.

Toch is een gebarentolk in het theater in Nederland nog niet zo vanzelfsprekend als in het buitenland. Gezelschappen die toeren naar Australië,

“ Bij een gebarentolk aan de zijkant missen doven en slechthorenden veel van wat op het podium gebeurt ”

het Verenigd Koninkrijk, China of de Verenigde Staten moeten standaard in het contract vermelden hoeveel voorstellingen ze spelen met gebarentolk. Nederland heeft nog een inhaalslag te maken, zeggen betrokkenen (zie voor een overzicht van vertaalde voorstellingen: Theatermet.tolk.nl). Wel gaan sommige theatermakers en choreografen een stap verder door de theatrale expressie van NGT organisch in hun voorstelling te integreren. Shafiee: 'Dat heeft ook mijn grote voorkeur. Bij een gebarentolk aan de zijkant missen doven en slechthorenden veel van wat op het podium gebeurt.'

Monique Corvers (58), artistiek leider van Het Filaal theatermakers, maakt deze weken in Utrecht de interdisciplinaire voorstelling *Talking Hands* (9+), over het communicatievermogen van handen; de tournee begint 22 januari. Ondanks een gemankeerd repetitieproces volgens quarantaines werkt ze met acteurs, zangers, muzikanten én danser/gebarentolk Mauricio de Kok aan de versmelting van verschillende poëtische en kunstzinnige kanten van handenmotoriek. 'We maken deze mix van muziek, spel, objecttheater, live-video, zang én NGT voor iedereen, niet speciaal voor doof of slechthorend publiek. Wel hoop ik dat fami-

lies met een doof of slechthorend gezinslid nu gezamenlijk komen. Tijdens de voorstelling volgt altijd ergens een visuele vertaling van wat wordt gezegd, gezongen of gemusiceerd. Dat kan vooraf, tijdens of na een scène zijn. Binnen die complexe puzzel zoeken we naar de optimale timing.'

Corvers kent **De Kok** van tolksessies bij eerdere Filaal-voorstellingen, aan de zijkant. In *Talking Hands* is hij óók performer. 'Mauricio verenigt het beste van beide werelden. Hij kan fantastisch zingen en dansen, is opgeleid in musicaltheater aan de Dansacademie van Fontys Hogeschool voor de Kunsten in Tilburg. En hij wordt overal ingezet als tolk omdat hij de vierjarige tolkenopleiding heeft gedaan, van grote musicals tot gesprekken met politie. Alles aan Mauricio ademt muzikaliteit, beweging, poëzie en expressie, ook wanneer hij tolkt.'

In *Talking Hands* gaan camera's, schaduwfiguren, decorstukken, muziekinstrumenten en gebaren van hand tot hand. 'Heb ik net een camera vast, tolk ik eerder of later', vertelt De Kok (36). 'Ik open met een monoloog in gebarentaal. Wie dat verstaat, begrijpt dat ik uitdruk: 'Wat er ook

Foto: Sander Duijn

Foto: Annabel Miedema

Dovengemeenschap verdeeld

De dovengemeenschap reageert verdeeld op de toegenomen populariteit van gebarentaal onder horende mensen. Op de site woordengebaar.nl wordt fel gediscussieerd

over 'culturele toe-eigening' van hun moedertaal (overname of gebruik van elementen uit de cultuur van een sociale minderheid door de dominante cultuur). Een begrijpelijke

gevoeligheid: NGT is pas sinds 13 oktober 2020 een officieel erkende taal. Tot 1980 was onderwijs in gebarentaal verboden; dove kinderen konden beter leren liplezen, was de ge-

dachte. Naar schatting zestigduizend mensen gebruiken NGT op verschillende taalvaardigheidsniveaus, van moedertaal tot ondersteuning bij de Nederlandse taal.

Ali Shafiee gebaard 'horen' (links) en 'expressie(f)'. Foto: Sander Duijn

gebeurt, er komt altijd een vertaling, ik laat jou niet los.' Dat de diepte van de zangstem van de Syrische udspeeler Jawa Manla niet te vertalen is in NGT, neemt Corvers voor lief. 'Niet alles kan voor iedereen zijn. Iedereen geniet op zijn individuele manier.'

Shafiee vindt dat bij pogingen inclusief te denken nog vaak vertrokken wordt vanuit een horend perspectief. 'Zij willen ons vertellen over welke muziek zij enthousiast zijn. Goedbedoeld, maar voor mij is het bijna onmogelijk net zo van muziek te genieten. Dat geeft ook niet. Ik geniet meer van visuele beleving, lichaamstaal, gezichtsexpressie, handgebaren en oogcontact met publiek.' De dubbelzinnigheid van 'aan de hand' in de kop hierboven is ook niet een-op-een in gebarentaal uit de drukken. 'Vraag het ons zelf in plaats van voor ons te denken.'

Precies daarom wilde regisseur Spijkers (32) met Shafiee werken; hij werd haar aangeraden door het in 2019 opgerichte New Pack Inclusion Creators. 'Vijf voorstellingen heeft Ali dansend en tolkend mee-geacteerd.' Tijdens de laatste repetities werkte Spijkers, om helder met Shafiee te kunnen communiceren over dialogen en regieaanwijzingen, met twee horende gebarentolken. 'Een vertaalde alle teksten van acteurs. De ander alle gesprekjes met mij, geluidstechnici en lichtontwerpers.' Het liefst had ze hem elke voorstelling mee laten spelen. 'Dat ging de begroting van Toneelschuurproducties helaas te boven. Die was vooraf niet gemaakt op Ali als extra speler tijdens de hele tournee.'

Spijkers was zich bewust van een mogelijke overdaad aan pantomimische gebaren. 'Bij een voorstelling met een realistische speelstijl kan dat vervelend zijn. Maar dit toneelstuk, over sociaal-economische ongelijkheid, speelt zich af op een kermis. Mijn regie van *Kasimir en Karoline is larger than life*. Met toeters en bellen, zoals glitters, confetti, popcorn, kermislampjes en Apfelkorn. Daarin past deze

“ Op toneel telde iemand met vingers af totdat de dans begon. Tijdens het tappen tikte iemand het ritme mee op zijn rug ”

expressiviteit goed.' Shafiee begreep direct dat het niet clownesk mocht worden, zegt ze. 'Zijn mimiek is fijn. Hij is echt in alle personages gekropen.'

Om Shafiee mee te laten dansen op muziek bedachten ze creatieve oplossingen. 'In de coulissen bewoog iemand al naast hem op de juiste maat. Op toneel telde iemand met vingers af totdat de dans begon. Tijdens het tappen tikte iemand het ritme mee op zijn rug.' Geweldig vond ze ook de aftrap, waarin alle personages zichzelf introduceerden met een naamgebaar. 'Een likkend ijsje symboliseerde het personage dat verslaafd is aan ijs.'

Ook de vijfkoppige cast van *Talking Hands* doet enkele gebaren samen. Corvers: 'NGT is een complexe taal met gebaren, concepten en gezichtsexpressie. Dat beheers je als acteur niet zomaar. Al zijn er best gebaren, zoals knippen, plakken of rollen, die iedereen meteen begrijpt. Maar wanneer muzikanten, acteurs en zangers samen, als een koor, het poëtisch gebaar maken voor leven, of voor contact, werkt dat ontroerend.' Corvers is zich eveneens bewust van het gevaar van overacting. Volgens haar past gebarentaal goed in *Talking Hands* omdat dit een visuele, muzikale en the-

trale voorstelling wordt over de oeroude kracht van handen.'

De in Polen geboren en in Zeeland neergestreken dove danser Pawel Moleda (29) benadrukt dat gebarentaal op toneel logischerwijs expressief geladen is. 'In het dagelijks leven vind ik het moeilijk mij te uiten. Op toneel niet. Dansen is mijn stem! Daarom gebruik ik veel gezichtsexpressie tijdens een voorstelling. Als ik blij dans, zie je dat terug in mijn ogen en mimiek.' Moleda danst met de slechthorende Sharon Wesseling het duet *ALL-teen* (2021) van de Zwitserse choreograaf Katja Gräßli, over struikelblokken achter taal en communicatie. Gräßli's Tilburgse collectief MoveToMeet richt zich op mensen met verschillende achtergronden en verhuult die verschillen niet.

Volgens Moleda (29) moet je bij gebruik van NGT op toneel zorgen dat je voorstelling een duidelijke boodschap heeft, die iedereen begrijpt. 'Laat emoties duidelijk zien, pas dan kunnen mensen zich inleven in bewegingen en personages. Je kunt nog zo veel praten en gesticuleren, maar zonder emoties sla je de plank mis.'

Talking Hands (9+) door Het Filaal theatermakers, vanaf 22/1 in Stadsschouwburg Utrecht. Tournee t/m 3/5.

DOORZICHTIGE MONDKAPJES

Het jonge theatergezelschap **Tg Signum**, in 2018 opgericht door de non-binaire **Steeff Kersbergen** en docent theater **Fonge Frieling**, maakt voorstellingen voor jeugd en volwassenen. Horende en dove acteurs staan samen op toneel en NGT speelt een grote rol. Elke repetitie wordt ondersteund door een tolk. **Verplichte mondkapjes zijn altijd doorzichtig. Op toneel werken ze met alles dat de theatrale expressie van gebarentaal ondersteunt: handgebaren, lichaamsmotoriek, gezichtsmimiek, blikken, zelfs adem. Ook houden ze oogcontact langer vast. Soms speelt een scène zich bewust buiten het blikveld van een dove acteur af. Om spanning te creëren, waarbij een toeschouwer meer weet over wat er gaat gebeuren dan het personage.'**